

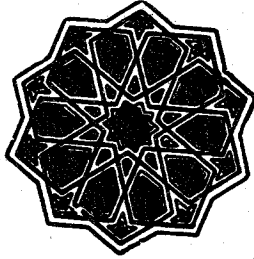

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVI

HADİSLERE GÖRE KUR'AN OKUMA

Prof. Dr. Hüseyin ATAY

Kur'anı tutmak ve ona dokunmak için bazı hadislerde abdestli olmanın şart koşulduğu görülmektedir. Hz. Peygamberin zamanında böyle bir şartın olmadığı sonraki asırlarda özellikle tabiûn devrinden sonra ortaya çıkarak yoğunluk kazandığı anlaşılmaktadır.

“Tabiûn” kelimesi sözlükte, uyanlar, peşinden gidenler veya gelenler anlamında kullanılıyorsa da İslam Kültüründe terim olarak, sahabeden sonra gelen nesle denmektedir. Bunda aranan şart Hz. Peygamberi görmüş olan müslümanları, sahabeyi veya onlardan hiç olmazsa birini görmüş olmaktır. Bu özellikteki müslüman kimseye “tabii” (çoğulu Tabiûn) denmektedir. Diğer bir tabirle şöyle denebilir: Hz. Peygamber devri, onun hayatta olduğu süredir. Sahabe devri sahabenin iktidarda ve hakim olduğu devirdir. Tabiûn devri de sahabeden sonraki ilk nesil devri olarak takribi bir şekilde göz önünde bulundurulur. Bundan sonrakine müctehidler ve mezheb sahipleri, imamlar devri denilebilir. Ve beşinci devir de taklit devridir. Bu takriben üçüncü hicri asırdan başlar, zamanımıza kadar olan on bir asırlık bir müddeti kaplar. Biz böyle kullanıyoruz. Çünkü aralarında kesin bir tarih vermeye imkan yoktur. Bir devrin gençleri ve çocukları, bir sonraki devrin yetişkinlerinin ve büyüklerinin neslini oluşturmaktadır. Tabiûn devrinde elbette sahabe de bulunmaktadır; ama onlar azınlıkta olup çoğunluk ve hüküm artık, tabilerin eline geçmiştir.

İslam Fütuhâtı genişleyip başka ve köklü kültür sahibi milletler müslüman olarak veya olmayarak müslümanların idâresine geçince, müslümanlar, İslam'ın geleneklerinde, hükümlerinde ve prensiplerini açıklamakta bazı boyutlar kazanmak zorunda kaldılar. İslâmiyetin göçebe veya az gelişmiş olan ilk Arap toplumuna yetecek olan anlayışı, elbette gelişen ve büyüyen medeni bir topluma yetmiyecekti. Aslında İslâmiyet gelişmiş bir toplumun fikir ve medeniyet seviyesine hitap etmekteydi, ama ne var ki, insanların anlayışı henüz o seviyede değildi. Bunun için İslâmiyet yeni gelişmiş ve medeni topluma kolayca intibak etme kabiliyetinde olduğu halde, önceki saf ve akl-ı selime göre olan basit anlayışın gelenek haline gelmesi ile İslam Dünyasında günümüze kadar kemikleşerek gelen bir cereyan doğdu. Buna bağlı kalmaya çalışanlarla gelişmeye açık olanlar yani

sorunlara, geleneklere bakarak değil, duruma bakarak cevap vermek isteyenler arasında münakaşalar başladı. Şüphesiz bu iki kutup arasında bir çok dereceler bulunuyordu. Bunlar, İslam'ı, Kur'an ve Hadisi anlama hususunda da birbirlerinden farklı düşünüyorlardı. Problemlerden biri de Kur'anı abdestsiz tutma meselesiydi. Şüphesiz her müslüman ilk önce Kur'an okumakla yükümlü tutulmuştur, okusun, öğrensin ve tatbik etsin diye. Bu öğretim çocuk iken başlıyordu. Kur'an her zaman okunacak ve okunması gerekli olan kutsal kitaptı.

Kur'an o zamanki şartlara göre zor elde edilen bir kitaptı. Hem çok okuyanı vardı, hem de beş yaşındaki çocuktan başlayarak okunan bir eğitim kitabı idi. O zamanın kâğıt ve yazma imkanları düşünülürse, elde edilen bir mushafın nasıl titizlikle muhafaza edilmesi gerektiği ortaya çıkar. Kur'anı gelişi güzel tutmak ve dikkatsizce ele almak onu zedeleyebilir, kirletebilir, yazılarının kırılmasına veya silinmesine sebep olabilirdi. Bütün bu gibi olumsuz şart ve durumları göz önüne alan bazı alimler, Kur'an'ın abdestsiz tutulamayacağı cihetine gittiler. Abdestli olmak temizliğin son merhalesi sayılıyordu. Burada sadece buna temas edeceğiz, ama hemen şunu belirtelim ki, abdestli olanın da eli kirli, yağlı, terli, çamurlu ve boyalı olabilir. Bu onun abdestinin bozulduğunu ifade etmez. Şu var ki, abdestsiz namaz kılınamayacağına göre bazı alimler de namaza olan itinayı Kur'ana da göstermek istiyerek Kur'an'ın abdestsiz tutulamayacağını ortaya attılar. Öyle anlaşılıyor ki, onların derdi elin kirli, yağlı ve pash olmaması değildi. Onlarla birlikte abdesti de şart koşmuşlardı. Bu hususta ileri sürdükleri ayeti kerimenin kendilerine delil olmadığını diğer alimler tarafından nasıl ortaya konduğunu daha önceki yazılarımızda açıkladık. Aynı meseleyi hadislerle göre de açıklamak gerekmektedir.

Bu hususta beş hadis rivayet edilmektedir:

1. Amr. b. Hazm'a isnad edilen hadis
2. Abdullah b. Ömer'e isnad edilen hadis,
3. Hakîm b. Hizam'a isnad edilen hadis
4. Osman b. Ebu'l-As'a isnad edilen hadis
5. Sevban'a isnad edilen hadis

Bu hadisler üzerine yapılan münakaşaları gözden geçirelim ve gerekirse biz de fikrimizi söyleyelim.

1. Amr. b. Hazm'a isnad edilen hadis: Bu hadis Hz. Peygamber'in Yemenlilere yazıp, Amr b. Hazm'a verdiği uzun bir mektup olup, içinde bir kaç konu vardır. ayrıca, sonuna doğru şöyle bir cümleyi ihtiva etmektedir. "Kur'anı temiz (tahir) olandan başkası tutamaz"¹

1. Ebu Muhammed b. Yusuf Hanefi Zeylei (762H/1360M), Nasbu'r-Râye li Ahâdisi'l-Hidaye, 2/196, Mısır, 1938.

Bu hadis-i şerif hakkında çok münakaşa vardır. Bunları Nasbu'r-Râye sahibi Abdullah Zeylei özetlemiştir. Bu konu ile ilgilenen her alim, meseleye eskileri özetleyerek ve kendi fikrini ilave ederek eğilmiştir. Biz de asıl ana kaynaklara bir daha inmeye çalışarak önce eskilerin fikirlerini öğrenelim.

Bazı kaynaklar bu hadisin Sünen-i Nesai'de bulunduğunu zikrediyorsa da biz de gözden geçirdik ve gördük ki, Nesai'de hadisin bir kısmı bulunmaktadır². Ancak, Nesai hadisin hepsini zikretmediği gibi Kur'anı tutmakla ilgili kısmı da zikretmemiştir. Bununla beraber bu hadisin ravisi hakkında fikrini söylemiştir. Hadisin ravileri arasında bulunan Süleyman b. Erkam'ın naklettiği hadis terk edilmiştir. Yunus'un bu hadisi Zuhri'den nakletmesinde de irsal, yani sahabe olan ravileri atlaması vardır, demiştir³.

Bu iki sebep, hadisin Hz. Peygambere ait olduğunda şüphe uyardığı için, hadis delil olarak alınamaz. Aslında bir hadisin kabulüne mani olan sadece bu iki sebep değildir. Bir çok sebepten ikisinin bu hadiste olduğunu zikretmiştir. Gerçekten Nesai gibi büyük bir muhaddisin değerlendirmesi nazar-ı itibara alınmalıdır.

Amr b. Hazm'ın hadisi Beyhaki tarafından Sünen-i Kübra'da bütünü ile zikredilmediği gibi⁴ Hakim Nisaburi tarafından da zikredilmemiştir⁵ ve Zehebi, Muhammed Ahmed b. Osman Turkman (677-748H/1274-1348M) "el-Müstedrek" in hulasasında gene Hakim Nisaburi'den naklen, bu hadisi rivayet edenler içinde Şamlı Süleyman b. Davud bulunmaktadır, demiştir. Bu Süleyman'ı, Yahya b. Mein (158-233H/775-848M) in tenkit etmiş olduğunu zikretmekle birlikte başkasının onu güvenilir bulunduğunu peşinden ilave etmiştir⁶.

Amr b. Hazm'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadisin, rivayet isminde Muhaddislerin vardıkları kanaatlar şöyle özetlenebilir:

1. Bu hadisi rivayet eden Amr'ın torunu olan Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr'ın senet silsilesinde kesiklik (inkita) bulunmaktadır. Kesiklikten kastedilen Hz. Peygambere kadar silsile halinde zikredilmesi gereken ravilerden birinin zikredilmemesidir. Bu bir bakıma "irsal"a benzer.

2. Ebu Abdurrahman, Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesai (214-303H/829-915M), Sünen-i Nesai, 8/56-60, Mısır, 1930. Muteber altı hadis kitabının üçüncüsüdür.

3. Sünen-i Nesai, 8/59. Ancak Nasbu'r-Râye'de Zeylai'nin ifadesinde bir ibham bulunmaktadır. Nesai'ye göre Süleyman b. Erkam hadisi kabul edilmeyen bir kişidir. Bu sebeple söz konusu hadis delil olmaktan çıkar.

4. Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin b. Ali Şafiî (384-458h H/994-1066M), Sünen-i Kübrâ, 1/88.

5. Ebu Abdullah Hakim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Nisaburi Hafız (321-405H/933-1014M), el-Müstedrek, 1/397.

6. Müstedrek ile Zehebi'nin Telhis'i bir arada basılmıştır. Aynı yer.

Yukarıda irsalin manasının raviler içinde yalnız sahabeyi atlamak, yani birinci raviyi zikretmemek olduğunu söylemiştim. Muhaddisler bu hadiste aynı zamanda irsalin olduğunu zikretmişlerdir. Her iki durumda da yani inkita ve irsal durumlarında hadis senet bakımından kuvvetinden kaybeder ve delil alınması zayıf düşer⁷.

2. Amr b. Hazm'ın hadisinde önemli bir husus da bu hadisin ağızdan ve üstatdan alınmayıp kitaptan alınmış olmasıdır. İslam ilim geleneğinde kitaptan alınan bilgi ile alimin ağızından alınan ve öğrenilen bilgi arasında fark gözetilmiştir. Bütün dünya milletleri ve insanlık tarihi de daima alimin, öğretmenin öğretmesine önem vermiş ve vermektedirler. Kendi kendine bilgi sahibi olan kimseye alim denip denmiyeceği tartışmalı olsa bile, bunun genellikle hem yorucu ve hem de emin bir yol ve başarılı bir metod olmadığı kanaatında olanlarla beraberiz. İşte bundan dolayı bu hadisi tenkit edenler, şöyle bir ifade kullanmışlardır: Kays b. Sa'd ve Ham-mad b. Seleme bu hadisi kitaptan almışlar, kimseden dinlememişlerdir⁸.

Bu hususta şunu söyleyebiliriz:

“Niçin bu yol tenkit edilmiştir?” sorusuna iki şekilde cevap verilebilir. Birincisi, yazıyı okumak önemli bir meseledir. Hele eskiden noktası, kaidesi olmayan bir devirde bazı harfler ve kelimeler başka şekilde okunabilirdi. Böylece okumakta bir yanlış sapma ihtimalinden dolayı, dinlemeye veya okumaya önem verilmiştir. İkincisi de, hadisin anlaşılmasını ilgilendirir. İsnad, her ne kadar anlaşılması ile doğrudan ilgili görünmüyorsa da, rivayet ederken belki dinleyenin yani alıcının anlamadığı bir kelime olabilir. Bu hadisin naklinde müessir olur, belki başka sebepler içine girer. Dinliyerek veya okuyarak öğrenilen bir hadisin derecesi kitaptan alındıktan önemli sayılmıştır⁹.

3. Ravi ve hadisin senedi her ne kadar tenkit ediliyorsa da bu hadisin ravilerinin doğru (saduk) ve güvenilir (sika) olduklarını kabul eden muhaddisler bulunmaktadır. Buna göre hadisin hiç yokmuş gibi bir tarafa atılması söz konusu olmamalıdır¹⁰.

Ancak bizi ilgilendiren husus onun “Kur'an'ın tahir olarak tutulması” cümlesidir. Bu cümlenin manasının nasıl kabul edildiğine ve nasıl anlaşıldığına temas etmeden önce aynı manaya gelen diğer hadislerin rivayeti hakkında neler dendiğini görmemiz doğru olur.

7. Beyhaki, Sünen-i Kübra, 4/94. Haydar Abad 1352. Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdillah b. Ahmed Süheylî (508-581H/1114-1185M), er-Ravdu'l-Umut, 1/(217, Mısır, 1914.

8. Beyhaki, Sünen-i Kübra 4/298.

9. Alaaddin b. Osman Mardinî, el-Cevheru'n-Nakiz 'ale's-Süneni Kübra, 4/94. (Beyhaki'nin Sünen-i Kübra Haşiyesinde).

10. Beyhaki, Sünen-i Kübra, 1/397. İbn Hümmam, Fethu'l-Kadı ir, 1/497.

2. *Abdullah b. Ömer'in Hadisi*: Bu hadisin Türkçesi aynen şöyledir: "Kur'an'a ancak temiz (tahir) olan dokunur".

Bu hadisi Darekutni, Ali b. Ömer'den (306-485H/918-995M) ve Taberani, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360H/873-970M) den rivayet etmiş, Beyhaki de süneninde Darekutni'den nakledilmiştir¹¹. Rivayet şöyledir: "İbn Cüreyc, Süleyman b. Musa'dan, Zuhri şöyle dedi: Salim babasından bahsederken dinledim. Babası Hz. Peygamber, şöyle buyurdu dedi: "Kur'an'a ancak temiz olan dokunur"¹². Oysa bu Süleyman b. Musa ihtilafı bir kimsedir. Bazıları onu güvenilir kabul etmiş ise de Buhari, inkar edilmesi gereken hadisler (menakir) sahibi olduğunu ve Nesai de kuvvetli olmadığını söylüyor¹³.

Bu suretle senedi bakımından bu hadis de delil olmaktan çıkıyor veya en azından şüpheli hâle geliyor. Ancak bu yolla hadisin sıhhatini münakaşa ettikten sonra, bu yolla sıhhatinde ihtilaf olsa bile başka yollarla hadisin sahih olduğunu söyleyenler vardır¹⁴.

3. *Hakim b. Hizam'ın Hadisi*: Bu hadise gelince, onu Hakim-i Nisaburi, "el-Müstedrek" adlı eserinde rivayet etmiştir.

Hakim b. Hizam diyor ki, Hz. Peygamber beni Yemen'e gönderdiği zaman şöyle dedi: "Temiz (tahir) olmadıkça Kur'anı tutma"¹⁵.

Hakim Nisaburi diyor ki, bu hadis sahih olmasına rağmen Buhari ve Müslim bunu rivayet etmediler¹⁶.

Darekutni ve Taberani de bunu rivayet etmiştir¹⁷.

Abdullah Haşim Yemani, Hakim b. Hizam'ın hadisini, Nesai ve Nevevi zayıf görmüş, Ebu Zera ravilerinden Suveyd b. Ebu Hatim'in kuvvetli olmadığını ve sözünün doğru kimselerinkine benzediğini söylemiş, ancak Hizam'ın senedini güzel bulduğunu zikretmiştir.

11. Nasbu'-Raye, 1/98. Fakat bu kitabı tetkik eden Muhammed Benuri, Darekutni'de ve Müsned-i Tayalisi'de bu hadisin bulunmadığını zikreder. Bu bize şunu gösteriyor. Büyük alimlerde nakillerde hataya düşüyorlar. Onun için kim olursa olsun, asıl ilk kaynağa, sözü sahibinden dinlemeye ve eserinde onu kullanmaya kadar götürmek gerekir. İlimi metod budur. Biz, hadisi Darekutni (1/12)1 ve Taberani (12/313) Hamdi Abdül-Mecid'in Tetkiki, Bağdat Baskısı-1980 de bulduk.

12. Nasbu'r-Raye, 1/198.

13. Adı geçen yer.

14. İbn Hacer'in el-Diraye li Tahriri Ehadisi'l-Hidaye, 1/87, Mısır-1964. Hamdi Abdül-Mecid Selefî, Taberani'nin el-Mu'cemu'l-Kebir'deki notu, Bağdat-1980.

15. Hakim Muhammed Nisaburi, el-Müstedrek, 3/485. Kitabu'l-Fedail, Marifetu's-Sahabe.

16. Adı geçen yer.

17. Darekutni, 1/122, Taberani, Mu'cemu'l-Kebir, 3/230, Bağdat. Nasbu'r-Raye, 1/198 de Beyhaki'nin bu hadisin rivayet ettiği söyleniyorsa da, Naşiri Muhammed Yusuf Benuri, bu hadisi Beyhaki'de bulunmadığını haşiyede zikrediyor.

4. *Osman b. Ebi As'a isnad edilen hadis:* Bu hadisi Taberani 'el-Cami' adlı eserinde zikretmiş, ondan gelen rivayetle Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Kur'ana ancak temiz (tahir) olan dokunur"¹⁸. Bu hadis hakkında Zeyleî başka bilgi vermiyor.

Bu gerçekten böyle ise, bir sonraki ravi doğru ve güvenilir olduğu halde bir önceki meçhul ve yalancı olabilir. Burada bir sonrakinin doğruluğu ve güvenilirliği hadisin sağlam bir hadis olduğunu göstermez. Onun doğruluğu sadece aldığı ravinin sözünü doğru naklettiğini ifade eder. Aldığı ravi yalan söylüyorsa bu kendisini ilgilendirmeyebilir mi? Ravinin sorumluluğu, aldığı gibi vermesinde mi ortaya çıkar? Yaptığımız bu izah tarzı, sonraki ravinin doğruluğunu kabul edenlere bir mazeret gösterme imkanı vermek içindir. Bize göre ravi kimden rivayet ettiğini incelemek zorunda olmalıdır. Nitekim Ebu Davud'un güvenilir olmayandan rivayet etmemesi buna delil sayılır. Ayrıca kimden ve nasıl bir kimseden rivayet ettiğini bilmeyen veya ona ehemmiyet vermeyen kimsenin doğruluğu, hadise bir doğruluk simgesi vuramaz. Bu, yalnız kendinden bir önceki raviye değil, bütün ravilere şamil olmalıdır. Ebu Davud'a göre güvenilir olan İshak b. İsmail ile daha öncekilerin de güvenilirlik durumunu kazandıkları kastediliyorsa, o zaman Ebu Davud'un bu güvenişi ile hadisin ravileri ve hadis tevsik edilmiş olur, denmesi gerekirdi. Denmediğine göre hadis istidlâlden düşer.

5. *Sevban'a Isnad Edilen Hadis:* Zeylei, Sevban'ın rivayet ettiği bu hadisi mevzul (bitişik, sağlam rivayetli) bulmadığını ifade eder. Sevban diyor ki: Hz. Peygamber "temiz (tahir) olmayan elbette Kur'an'ı tutamaz" buyurmuştur. Zeylei, bundan sonra, İbn Kattan'ın "el-Vehm ve'l-İlham" adlı eserinden naklettiği şu bilgiyi vermektedir:

Bu hadisin isnadı pek zayıftır. Ravilerden olan Nadir b. Şefi, adı hiç bir yerde geçmeyen tamamen meçhul bir kişidir. Diğer ravi Hasib b. Cahdar'ın yalancı olduğunu İbn Mein söylemiştir. Bundan sonraki ravi olan mesela Basri "Elyesa'nın oğlu" olup Ahmed b. Hanbel, onun hadisini terketmiş ve yakmıştır. Ebu Hatim, onu yalancılıkla vasıflandırmıştır. Ancak bundan sonra gelen İshak b. İsmail b. Abdülâla ise, İbn Uyeyne ve Cerir'den ve başkalarından rivayet etmektedir. Bu İshak, Ebu Davud'un hocasıdır. Ebu Davud, kendisine göre, güvenilir olan kimseden rivayet eder¹⁹.

Burada dikkat etmemiz gereken önemli husus, Ebu Davud'a göre mevzul olan İshak b. İsmail'in zayıf adamlardan nakilde bulunmasıdır.

Şimdi de bu beş hadisin dışında bu konuya delil olarak getirilen diğer hususlara bir göz atalım:

18. Zeyleî, Nasbu'r-Raye, 1/198.

19. Zeylei, Nasbu'r-Raye, 1/199.

1. Kur'an-ı Kerim'in abdestsiz tutulamayacağına getirilen delillerden bir diğeri de, Hz. Ömer'in İslam oluşu esnasında kızkardeşinin ona "Kalk abdest al, yıkan, çünkü sen putperestsin, Kur'an'ı tutamazsın!" demiş olmasıdır.

Önce burada şuna dikkat çekmek isteriz: Hz. Ömer'in müslüman oluşu hadisesinde ihtilaf vardır. Bu hususta iki türlü rivayet bulunmaktadır. Biri, kızkardeşinin evine gidip, kızkardeşinin kocasıyla birlikte oldukları Kur'anı görmek istemesi ve alıp Taha Suresini okuyunca müslüman olmaya karar vermesi olayıdır. Yani, müslüman olmadan önce kızgın ve öfkeli bir şekilde Kur'anı eline almak arzusunu gösterince kızkardeşi Hz. Ömer'e "Ona ancak arındırılmış olanlar dokunur." ayetini okumuş, onun abdest almasını ve yıkanmasını istemişti.

Şimdi bu olaydaki yanlışları görelim. Bir defa putperestlerin pis olduğuna dair olan ayet Tövbe suresinde olup Medine'de nazil olmuştur. Diğeri, abdest ve yıkanma ayetleri de Medine'de en son inen Maide Suresinde olduğuna göre Hz. Ömer'in kızkardeşinin bunları söylemesine imkan yoktur. Vakıa Suresindeki Ayet-i Kerimeden temiz olma ile ilgili bir mana anlaşılabilir, ayetin siyak ve sibakının insanla alakalı olmadığı açıklandı. Öyle olduğu farzedilse bile Taha Suresinin bu olaydan önce inmiş olduğunu tesbit etmek gerekir.

Bundan başka "temizlik"ten, dediğimiz gibi, abdest ve yıkanma (gusul) değil, genel anlamda bir temizlik anlaşılır ki, bu da elle tutma söz konusu olduğu için tutacak kişinin ellerinin temiz olması hususudur. Fakat o esnada ellerinin pis olmasını gerektirecek bir şey olmadığından dolayı onların tabii olarak normal şekilde temiz olmaları gerekir. Bu durumda böyle bir abdest ve gusul olayının rivayetinin yanlışlığı ortaya çıkar. Sonra bir düşünmeli, hemen orada yıkandığını veya abdest aldığını iddia etmek²⁰ bile güç bir olay değil midir? Bu hadisi rivayet eden Darekutni, ravilerden olan, Kasım b. Osman'ın kuvvetli olmadığını söylediği gibi, Buhari de, "Bu ravinin uyulmayacak hadisleri bulunmaktadır"²¹ demiştir. Böylece hadis tenkit edilince delil olmaktan düşer. İbn Hacer de Bu hadisin rivayetlerinde tartışma bulunmaktadır" demekle²² Darekutni'nin, hadisinin zayıflığı hakkındaki sözünü desteklemiş olur. Bu tenkitlere rağmen Zeylei, buna iyi hadis demiştir²³.

İnsanoğlunun böyle mantığını yürütmeden ilgi çekici olaylar ihdas etmesi, hayalinde canlandırması ve onlara ilaveler yapması tarihte görülgelen temayüllerdendir.

20. Darekutni, Sünen, 123.:Beyhaki, Sünen-i Kübra, 1/88.

21. Nasbu'r-Raye, 1/199.

22. Nasbu'r-Raye, 1/199.

23. Nasbu'r-Raye, 1/243. Neylu'l-Evtâr, 1/243.

H. Ömer'in müslüman oluşunu kendi ağzından nakleden rivayette, kendisinin Hz. peygamberi takip ettiği, onun Kâbe'de ibadet ettiğini görünce, gizlendiği yerden okuduğu ayetleri dinlediği ve neticede Kur'an'ın sözünün, kâhin ve şair sözü olmadığına inandığı ve müslüman olmaya karar verdiği kaydedilmiştir. Suheyli, "Ravdu'l-Unuf" adlı eserinde fazla bir rivayet daha naklediyor. Hz. Ömer diyor ki, Müslüman olmadan Hz. Peygambere karşı koymak için çıktım. Benden önce mescide girdi. Arkasında durdum. "el-Hakka" Suresini başından okumaya başladı. Kur'anın ifadesinden hayrete düştüm. Doğrusu bu (adam) şairdir, dedim, tam bu esnada "Kur'an şerefli bir elçinin sözüdür, şair sözü değildir, ne az iman ediyorsunuz?" ayetini okudu. İçimde olanı bildi. O halde bu kâhindir, dedim. "O kâhin sözü de değildir, ne az düşünüyorsunuz" ayetini okudu. Böylece İslam kalbimin her köşesine girdi, dedi²⁵.

Demek oluyor ki, Hz. Ömer'in müslüman oluşu olayı üç şekilde anlatılıyor: Kızkardeşi ile olan olay senet bakımından da tenkit edilmiştir. Muhtevasının tenkidine de işaret ettik. Darekutnî'nin rivayetinde şöyle çelişik bir ifade vardır. Abdest almış ve Kur'an okumuştur. Yıkınması gereken bir kimsenin abdest alması nasıl kafi gelebilir? İbn Hişam Siretinde, kalkıp yıkınmıştı, diyor. Şimdi bunların hiç biri doğru olmaz. Yukarıda açıklandığı gibi abdest ve yıkınma ayetleri Medine'de nazil olmuştur.

Eğer bu olay doğru ise ve Vakıa suresi bundan önce nazil olmuş ise, o zaman ondaki "arındırılmış olanlardan başkası Kur'ana dokunamaz" ayeti her ne kadar meleklerin dokunabileceğini ifade ediyorsa da bazı kimselerin bunu insanlara teşmil etmelerini düşünme hakları olabilir ve bu durumda da ayette temizlikten maksatın abdest ve gusül olmayıp genel anlamda beden ve tutacak alet olan el temizliği ve doğru anlamak için de kalb temizliği olduğunu söylemeye engel teşkil eden zıt bir delil bulunmaz.

2. Abdurrahman b. Yezid diyor ki, Selman çıkıp ihtiyacını defettikten sonra geldi. "Ey Ebu Abdullah abdest alsaydın belki sana bazı ayetlerden sorardık", dedim. Selman, cevaben "Sorun, ben ona dokunamam. Çünkü ona ancak arındırılmış olanlar dokunur."²⁶ dedi. Sorduk, abdest almadan istediğimiz kadar okudu, dedi. Darekutnî bütün ravilerinin güvenilir olduğunu söyledi²⁷.

Selman'ın bu sözünden abdestsiz Kur'an'ı tutup okumanın caiz olacağı çıkarılır daha isabetli görülmektedir. Çünkü "Hem Kur'ana do-

24. İbn Hişam, es-Sire, 1/218. Mısır, 1914.

25. Abdurrahman Suheyli, Ravdu'l-unuf, 3/277, Mısır-1969. er-Ravdu'l-u Unufu tahkik eden Abdurrahman Vekil diyor ki, bunu rivayet eden Ahmed b. Hanbel'dir. Ama Hz. Peygamber, Kâbe'de namaz kılarak Ömer'in onu dinlediği rivayeti, Hz. Ömer'in durumuna diğerlerinden daha çok uygundur.

26. Vakıa Suresi 79.

27. Darekutnî, 1/24. Nasbu'r-Raye, 1/199.

kunamayacağım, o göklerde dir. Ona ancak melekler dokunur”, ayetinde kast edilen Levh-i Mahfuzdaki Kur'an'dır, elimizdeki değil Levh-i Mahfuzdadır. Kur'anın abdestsiz tutulamayacağını Selman'ın sözünden anlayabilmeleri için, onun Kur'an'ı tutmadan ezberden okuduğunu ispat etmeleri gerekir. Eğer ezberden okuyacak idiye ve yanlarında Kur'an yazılı mushaf yok idiye, mushaf olmayınca, onu tutmak için niye abdest alması gereksin. O halde Kur'an'dan abdest almadan okuduğunu ve Kur'an'ı tuttuğu ve bunu bir sahabi yaptığına göre tutmanın caiz olduğu ortaya çıkıyor.

Kur'an-ı Kerimin abdestsiz tutulamayacağına delil olarak getirilen Vakıa Suresindeki ayeti kerimenin delil olmasının doğru olmadığını başka bir yerde izah ettik. İleride cünübün Kur'anı tutamayacağı bahsinde de gene izah edeceğiz. Fakat ayetteki Kur'an'dan ve ona dokunan arındırılmışlardan maksadın melekler olduğunu tesbit ettik ve gösterdik. Sonra zikrettiğimiz her raviden gelen “Kur'ana ancak temiz olanlar dokunur” anlamındaki hadis de ravileri hakkında fakih ve müctehidlerin fikirlerini ve değerlendirmelerini gördük. Bu hadislerin içinde, rivayetinin tenkit edilmediği bir hadis bulunmamaktadır.

Böylece bu hadislerin hepsinin kuvvetli delil olarak alınmaları ve üzerlerinde şerh hüküm bina kılınması, bazı müctehidler ve fakih alimler tarafından doğru görülmemektedir. Yukarıda Kur'an'ın abdestsiz tutulamayacağını söyleyenlerin fikirlerini ve delillerini gösterdik. Sonra dayandııkları delillerin anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde hataya düştüklerini iddia eden alim ve müctehidlerin sözlerini de zikrettik. Ancak bu son kısımda zikredilen hadislerin yalnız senet ve ravileri hakkında yapılan tenkitleri gözden geçirdik. Şimdi mana bakımından bu hadislerin nasıl anlaşıldığını izaha çalışacağız.

1- İbn Hazm diyorki, “Abdest almak ancak namaz için şarttır. Namazdan başka şey için abdesti farz kılan ne ayet, ne sünnet, ne icma ve ne de kıyas vardır”²⁸.

“Mushafa dokunmaya gelince, cünüb olanın Kur'an'a dokunmasını caiz görmiyenlerin dayandııkları hadislerin hiç biri sahih ve sağlam değildir. Çünkü onlar ya sahabeyi terketmiş (mürsel), ya senedi olmayan bir mektuba, yahut meçhul birinden yapılan rivayete veya zayıf nakle dayanmışlardır²⁹.

Burada İbn Hazm, abdestin ancak namaz için farz olduğunu söylerken, Maide Suresindeki abdest ayetinde “Namaz kılacağınız vakit abdest alın.” ifadesine dayanıyor. Cünüb ile ilgili olan cevabını aslında cünüb bahsinde tekrar göreceğiz. Buraya almamızın gayesi, ileride cünüb olanın Kur'an'a dokunmasına ve tutmasına cevaz verirken abdestsiz Kur'anı tut-

28. el-Muhallâ, 1/80.

29. el-Muhallâ, 1/81.

masına haydi haydi, münakaşasız cevaz verilebileceğine işaret etmek ve böyle bir hükmü ihtiva ettiğini hatırlatmak ve bunu kuvvetlendirmektir.

2- Bizim de temas etmek istediğimiz bir delil bulunmaktadır. Aslında bu Hz. Ali'den cünüplük hakkında rivayet edilen bir hadistir. Hz. Ali diyor ki: "Hz. Peygamberi cünüplükten başka hiç bir şey Kur'an'dan menetmezdi"³⁰.

Bunu cünüp bahsinde inceleyeceğiz. Burada şöyle bir hüküm çıkarmak mümkündür. Cünüplükten başka hiç bir şey deyince, cünüplük abdestsiz olan bir kimseye şamil olamayacağı için, abdestli olmayan kimse ile Kur'an arasında bir engel, perde ve haciz bulunmamaktadır. Bu hadise göre abdestsiz olan Kur'an-ı Kerimi tutabilir ve eline alıp okuyabilir.

3. Zikrettiğimiz beş hadiste geçen "temiz(tahir)" kelimesinin manasını tesbit etmek ve anlamak gerekmektedir. Bunun manasını tafsilatıyla anlatan Şevkani şöyle demektedir: Temiz (tahir) kelimesi şu dört manaya gelir.

a) Mü'mine temiz denir. Putperest değildir, manasındadır. Çünkü, Kur'an-ı Kerimde putperestlere temiz olmayan manasında pis denmiştir. Hz. peygamber Ebu Hureyre'ye "Mü'min pis (necis) olmaz" demiştir.

b) Cünüp olmayan kimseye (tahir) temiz denir. Ayet-i Kerimede "Cünüp olursanız iyice temizlenin."³¹ buyurulmaktadır.

c) Abdestli olana temiz denir. Hz. Peygamber bir hadisinde mes üzerine meshederken şöyle demiştir: "Bırak, onları temiz olarak giydim" yani abdestli olarak giydim, demek istemiştir.

d) Vücudunda pislik bulunmayan kimseye temiz (tahir) denir. Bunun herkes tarafından anlaşılan bir mana olduğu açıktır. Üzerinde görülen hissi veya hükmi bir pislik bulunmayan kimseye temiz denir³². Günümüzde de falanca temizdir, dendiği zaman, üzerinde pislik, kir, pas, toz ve is bulunmayan kimse, kastedilir.

Öyle anlaşılıyor ki, abdest ve gusül ayetinde (Maide, 6) cünüplükten ve ayak yolundan geldikten sonra temizlenmek emredilmiş olduğu için, fakihler temiz olmamayı üç şeye hasretmiştir. Cünüp olmak (kadınlar için ayrıca hayız olmak), küçük abdest etmek (çiş, idrar yapmak) veya büyük abdest etmek (bağırsakları boşaltmak). Bunun dışında insanın bedeni veya elbiseleri kirli, paslı, yağlı, isli, sümüklü, yemek bulaşığı da olsa, o kimse temiz sayılmaktadır, ama bedeninde veya elbisesinde azıcık idrar

30. Nasbu'r-Raye, 1/196.

31. Maide Suresi, 6.

32. Muhammed b. Ali Şevkani (1172-12590H/1758-1834M)

veya büyük abdest bulunursa, o kimse pis sayıldığı için temizlenmesi gerekir ki, namazı sahih olsun. Bunun üzerine uzun münakaşaya girmeye konumuz müsait değildir.

İşte temizliğin büyük abdest ve küçük abdestten meydana gelen şeylere dayandırılmasından dolayı temiz (tahir) denince akla abdestli olmak, cünüplükten sonra yıkanmış olmak gelmektedir. Halbuki abdest ayeti nazil olmadan önce inen ve temizlik ifade eden ayetlerin indikleri anda anlaşıldıkları manaları tesbit etmek gerekir. Hz. Peygamber Ebu Hureyre'ye "Mümin Pis Olmaz"³³ dediği zaman, abdest ayeti inmiş olmalıdır ki, Ebu Hureyre savuşup abdest alıp gelmişti. Ebu Hureyre de abdest almanın gerektiği yerleri bilmediğinden ve abdestsiz olduğundan dolayı kendisini pis saydığı ve bu anlayışının yanlış olduğu Hz. Peygamber tarafından kendisine bildirildiği için, bu hadislerle amel edenler, Kur'an'ın abdestsiz tutulacağını söyleyenlerdir. Buhari'de ve diğer sahih hadis kitaplarında da rivayet edilen bu "mümin pis olmaz" hadisi diğer hadislerde geçen "temiz-tahir" kelimesinin hangi manaya alınması gerektiğini de ifade eder. Mümin cünüp olmakla, abdestini bozmakla pis olamayacağına göre ve putpereste söylenen pis kelimesi mümine söylenemeyeceğine göre yukarıda hadislerde geçen temiz kelimesinin hissi ve maddi bir pisliğin bedende ve elbisede olmaması kastedildiği kesinleşir. Ancak, bunlarda söz konusu olan, Kur'an'ı Kerim'i tutmak olduğu için, ellerin temiz ve tahir olması kastedildiği açıkça belli olur. Namaz için abdest, namazın özel şartıdır. Hz. Peygamber "Mümin pis olmaz," demekle namaz için olan temizlik şartını başka şeylere teşmil etmemiştir. Ayrıca başka şeylere teşmil etmeye kalkışan Ebu Hureyre'nin yanlış olduğunu pek vezir bir şekilde beyan etmişlerdir. Bu hadis-i şerif, Buhari ve diğer hadis kitaplarında varken, bazı fakih ve alimlerin, cünüplükte insanın ağzına da sirayet ettiği için, cünüp olanın ezberden Kur'an okuyamayacağını nasıl söylediklerini anlamak güç değil midir?

Bu dediğimiz manayı Hz. Ali'den rivayet edilen bir olay ve yukarıda zikredilen hadis teyid etmektedir.

Abdullah b. Seleme diyor ki, üç kişi olarak Ali b. Ebi Talib'in yanına girdik. Biraz sonra helaya girdi, sonra çıkınca bir avuç su aldı ellerini sildi, sonra Kur'an okumaya başladı. Bizim O'nun tutumunu beğenmediğimizi anladı ve şöyle dedi: "Hz. peygamber helaya girer, ihtiyacını görür, sonra çıkardı.. Bizimle yer ve Kur'an okurdu. Kur'an'dan onu medenden sadece cünüplüktü"³⁴.

Ayak yolundan gelen insanın ellerini temizlemesi şart olduğu gibi başka zaman da ellerinin temiz olması şarttır. Bu her hangi bir kitap için

33. Buhari, Muhammed b. İsmail, (194-256H/809-869M) el-Sahih, 1/74-75, İstanbul, Fethu'l-Bari, Şerhu'l-Buhari, 1/285.

34. Süleyman b. Davud Carud (204H/819M). el-Mesud Ebu Davud Tayalisi, 1/17, Haydarabad 1321.

şart olan bir durumu olunca, Kur'an için şart olması elbette kaçınılmaz olur. Burada kitap olarak Kur'an'ı kirletecek her hangi bir maddi kirlilik söz konusudur.

Büyük alim Muhammed b. İbrahim Vezir, bu hususta şöyle demiştir: Cünüp olan hayızlı olan ve abdestsiz olan mümine pis demek (necis), mecaz olarak da, hakikat olarak da sözlük bakımından da doğru değildir. Bu böyle sabit olur, anlaşılırsa mümin daima temizdir. İster cünüp, ister hayızlı olsun, ister abdestsiz ve isterse bedeninde pislik bulunsun hadiste-ki necaset (pislik) mümine şamil olmaz³⁵.

5- Hirekle'ye gönderilen mektupta ayeti kerime bulunması, Kur'an'ı tutmak için abdestin ve gusulün gerekli olmadığını bir başka delilidir.

Hicretin yedinci yılında (628 M) Hz. Peygamber, putperest Kureyşli-lerle Hudeybiye sulhunu yaptıktan sonra, yabancı devlet başkanlarına mektup yazarak onları İslam'a girmeye davet etti. Bunlardan biri de o zamanın Bizans İmparatoru olan ve Suriye'de bulunan Hirakle idi. (Heraclius 612-641). Hz. Peygamberin mektubu şu idi:

"Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın kulu ve elçisi Muhammedden Rumların büyüğü Herakle'ye, doğruyu arayıp uyana selam olsun³⁶.

İmdi, ben sizi İslama çağırıyorum. Müslüman ol, esen olasın. Allah ücretini iki kat verir. Eğer kabul etmezsen, halkının (tabaanın) günahı da senin üzerine olur.

Ey kitaplılar, gelin sizle aramızda ortak bir sözde birleşelim: Allah'tan başkasına kulluk etmiyelim. O'na hiç bir şeyi ortak koşmayalım. Allah'tan başka birbirimizi de rab edinip benimsemiyelim. eğer yüz çevirirlerse, biz müslümanız, siz şahit olun deyiniz³⁷."

Bu mektupta zikredilmiş olan ayet, hristiyanlara gönderilmiş olup, onlar bu ayeti cünüp ve abdestsiz olarak ellerine almış ve okumuşlardır. Bu olaya dayanarak, Kur'an-ı Kerimin abdestsiz ve cünüp olarak tutulup okunmasında bir mahzur ve yasak olmadığını ileri sürüyorlar³⁸.

İmamı Nevevi, bu hadisin şerhinde, Mezhebimizin alimleri (Şafilere kastediyor) bu hadise dayanarak Kur'anın ayetleri bulunan kitablara kafirlerin ve abdestsizlerin dokunmalarını caiz gördüklerini söylüyorlar³⁹." demektedir.

35. Neylu'l-Evtâr, 1/244.

36. Taha Suresi, 47.

37. Ali İmran Suresi, 64. Buhari, 1/6, İstanbul.

38. İbn Hazm, el-Muhallâ, 1/83. Siddik Hasan Han, Şerhu'l-Buhari, 98, Beyrut.

39. Nevevi, Şerhu'l-Buhari, 86, Beyrut. (Nevevi, Kastalani ve Siddik Hasan'ın şerhi birarada.

Mektupta bir ayet vardı, ancak bir ayet tutulabilir ve okunabilirdi, daha başkası tutulamaz diyenlere İbn Hazm şöyle cevap veriyor: Eğer gerekseydi Hazreti Peygamber daha çoğunu da zikrederdi. Kafirin ve abdestsiz dokunmasından dolayı başka ayetleri zikretmekten kaçınmış değildir. Bir ayete daha çoğunu kıyas etmek gerekir. Siz kıyascısınız. Yoksa bu ayete de başka ayetleri kıyas etmeniz doğru olmaz⁴⁰. Yalnız bu ayete tutabilir, başka ayete tutamaz, durumunda olması yanlıştır. Bir ayeti tutmakla iki, üç ayeti tutmak arasında fark görmek mantıklı olmaz.

Kur'an-ı Kerimi abdestsiz tutmaya hiç cevaz vermeyenler, farkında olmadan onun okunmasına engel olmaktadır. Bunun en açık ve seçik misali Herakle'ye Hz. Peygamberin, içinde ayet bulunan mektubu göndermesidir. Buna rağmen abdestsiz Kur'an'ı tutmayı caiz görmemek, müslümanlığı henüz kabul etmemiş belki de hiç kabul etmeyecek putperest, Hıristiyan veya Yahudinin okumasına da imkan tanımamaktadır. Bu durum karşısında müslüman olmıyan bir kimse Kur'an'ı nasıl öğrenecek de müslümanlığı kabul edecektir? Asıl önemlisi müslüman olmıyan bir kimsenin, gusl etmesi ve abdest almasının dini bir manası olduğunun saçma olmadığını kimse ileri süremez. Çünkü önce iman sonra amel geldiğine göre, bir kimse iman etmemiş ise, aldığı abdestin hükmü olmaz. Böyle iman etmeden abdesti caiz olursa, bu abdestle kılacağı namazın da caiz olması gerekir. Bunu kimse iddia edemez. O halde müslüman olmıyanlardan ancak maddi temizlik istenebilir. Elleri kirli, tozlu, yağlı olmasının ki, Kur'an'ı kirletmesin, yazısını silmesin. Bu doğru olur. müslümanlardan istenmesi gereken de bu olur. Eğer, o henüz müslüman olmadığı için, onun Kur'an-ı abdestsiz ve cünüp tutması caiz olur, ona yasak değildir, denecek olursa bu saçma ve mantıksız bir söz olmaz mı? Madem abdestsiz dokunulmaz, kim olursa olsun dokunamaz. eğer müslüman olmıyanın okuması caiz görülürse, müslümana niçin yasaklanıyor?

İslam'ın yüce evrensel manasını onun herkesin dini olduğunu, inanan ve inanmıyan herkesin onun kutsal kitabı Kur'an-ı Kerimi, her durumda okumak şerefine ve hakkına sahip olduğunu, ondan bir an bile uzak kalmaması gerektiğini, ondan bir kelime öğrenip hayatına tatbik etmesinin en önemli görev sayıldığını, Kur'an'ın ilk ve son amacının okunup anlaşılması ve uygulanması olduğunu anlayan, kavrayan ve öğütleyen kimse, onu okumanın şartsız olduğunu ve herkesin eline bir Kur'an sıkıştırmanın gerektiğini ilan eder ve bunu müdafaa eder ki, kimse Kur'an'ın nurundan uzak kalmayın. Kur'an'ın nurunu bir kimseden saklamaya hiç bir kimsenin hakkı olmamalıdır. O, her zaman ve her durumda okunabilir. Kur'an okunmak için gelmiştir. okunmasını şarta bağlamak, onu okunmaktan bilerek veya bilmeyerek menetmektir.

Bir şeyi menetmenin şartlarından biri ve başlıcası o şey için şart koşmaktır. Bir şeyi önce caiz görüp, teşvik ettikten sonra ona ne kadar şart

40. İbn Hazam, a.g.y.

koşulursa, onun yapılması o kadar engellenmiş olur. Namazın şartlarını buna kıyaslamak doğru olmaz. Çünkü o kısa vadeli ve belli bir zamanda yapılan özel bir ibadettir. Nitekim, namazın şartları oruca uygulanmıyor. Zira, oruç uzun ve sürekli bir zamanı içine almaktadır. Kur'an okumak da her zaman olması, her fırsatta ele alınıp okunarak, anlaşılacak insanı irşad etmesi gereken bir kitap olması bakımından, okunmasına, kirlenmemesi için el temizliği dışında Kur'an ve Hadiste hiç bir şart koşulmamıştır. Ancak herkes, kültürü anlamak kabiliyeti ve çalışmak şartıyla miktarınca anlayabilir. Ama herkes anlamaya gayret etmekle mükelleftir. Kimin daha çok takva sahibi, samimi olduğunu ancak Allah bilir.

Sonuç: Kuranın ezberden okunması, onu ele alarak yüzünden okumak için abdest şart olmadığı gibi cünüblükten veya hayızdan dolayı da yıkanmak, gusletmek şart değildir*. Yüce Allah bizi takvadan ve ihlasdan ayırmasın.

* Kuranın okunması için hiç bir şartı olmadığı konusunda 'Bk: Hüseyin Atay, Kur'an'a göre Araştırmalar I-III, V.